

Complexitatea structurilor perspective în opera lui Sam Szafran

Lector univ. dr. Corcăcel Constantin-Adrian
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați
adriancorcacel@gmail.com

Abstract:

In the visual arts, the creation of the painter Sam Szafran represents an artistic landmark of the end of the last century in terms of the use of the pastel technique in the development of unique, innovative compositional structures. The in-depth stylistic experiments by mixing pictorial techniques but also the diverse themes extracted from his own life experience are characteristics that develop the specific and unique imprint of his works. Sam Szafran describes compositional spaces dominated by well-crafted principles that give rise to complex surrealist framings. The stairs, the workshop or the contorted plant architectures are Sam Szafran's conceptual proposals for a special exploration of interiors, elaborating in this way true ambient projects. In turn, pastel, thanks to its special pigment qualities, is the working medium that helps both the spontaneous execution of line networks and the imitation of various materials.

Key words: pastel, contemporary art, painting, drawing, pigment, figurative, Sam Szafran.

Sam Szafran¹ a fost unul dintre artiștii secolului trecut care a studiat și experimentat diverse stiluri și modalități de lucru, fiind cunoscut prin abordarea tehnicii pastelului la scară monumentală cât și prin seriile de subiecte în care acesta introduce structuri compoziționale inovatoare cu diverse efecte perspective. Astfel că, teme precum *scările* spiralate, arhitecturi interioare ori *feuillages* (studii după elemente vegetative aflate în interioare) sunt subiecte născute din amintirile copilăriei sale agitate petrecute în timpul evenimentelor celui de-al doilea război mondial. Astfel de imagini compun scene suprarealiste cu spațialități compuse din unghiuri de vedere

¹ Sam Szafran sau Samuel Berger (n. 1934 – d. 2019), pictor pastelist, gravor și desenator francez de origine polono-evreiască care nu a urmărit o încadrare în tendințele sau stilurile contemporane, care a experimentat în pastel compoziții suprarealiste cu inedite efecte perspective.

multiple, în care sutele de detalii par aflate într-o continuă mișcare formând imagini iluzorii ce capătă un aspect instabil.

Însă, Szafran nu urmărește un curent anume, nefiind atras de nici un reper stilistic. Probabil că, fiind mai mult un autodidact, observă că se simte mult mai confortabil ilustrând imagini reale ale prezentului sau ale trecutului său, fără a fi nevoit să întrebuințeze vreo *matriță* studiată în prealabil.

Fig. 1. Sam Szafran (1934-2019), „În stomac d`H”, (1958), 196 x 272 cm., tehnică mixtă pe lemn.

Datorită faptului că este un bun desenator, Szafran consideră că abstractizarea prin eliminarea formei exterioare a obiectelor, îi îngreuează libertatea de a se exprima prin desen și de a-și manifesta măiestria artistică. În timp, devine un solitar care, prin neutralitatea sa vis a vis de orice curent artistic, se atașează mediului său imediat căutând să exprime prin opera sa abundența de forme ale spațiului său real. Chiar dacă frecventează în prima parte a carierei sale atelierele unor mari artiști avangardiști cum ar fi Jean Tinguely, Joan Mitchell sau Alberto Giacometti, Sam Szafran se apropie din ce în ce mai mult de reprezentarea figurativă, explorând mai ales modalitățile expresive ale pigmentului de pastel cretat sau uleios, devenind în acest fel un împătimit al firmei de pastel *Roche*. Ca exemplu al acestei tranziții este lucrarea de la figura 2 în care Szafran se întrebuințează de pigmentul cretat al pastelului pentru transpunerea pe foaie a unor forme verzi, modulate, care sunt vizibile datorită traseelor de linii galbene, contorsionate, fluide,

suprapuse pe fundalul dominat de nuanța roșie. „Nuanțele stringente ale frunzelor zdrențuite, ritmul de uragan al descompunerii organice, opoziția dureroasă a roșului și a verdei... totul contribuie la a face din această operă un teatru în care se desfășoară o dramaturgie existențială”².

Fig. 2. Sam Szafran (1934 – 2019), *Fără titlu sau Varza* (1961), 74 x 65,5 cm, pastel pe hârtie, colecție particulară.

De la o lucrare la alta pictorul își remodelează sursa de inspirație, adică propriul său atelier, redecorându-l cu o multitudine de elemente vegetative și nenumărate ritmuri de linii și forme reprezentând ferestre, serii de rafturi, balustrade, scări ori sute de seturi de pastel. Szafran devine creatorul propriului spațiu interior, constituind o complexitate de structuri, care, prin abundența detaliilor și a excesului de ritmuri de linii generează sofisticate modele compoziționale. În fine, principiul de unitate prin diversitate, devine

² *Connaissance des artes – hors-serie*, ed. SFPA, 2022, H.S. no. 998, pag. 34.

motto-ul care funcționează perfect pe întregul discurs artistic al lui Sam Szafran. Din acest punct de vedere se poate face analogie între cunoscutul impresionist Claude Monet³ și Sam Szafran, mai ales prin prisma faptului că ambii sunt designerii propriilor imagini inspiraționale (Fig. 3).

a.

b.

Fig. 3. a) Claude Monet (1840-1926), „Alee în grădină la Giverny” (1902), 92 x 89 cm., ulei pe pânză, Muzeul de Istorie a Artei, Viena, Austria; b) Sam Szafran (1934-2019), „Interior II” (1972), 119.4 x 81, 3 cm, pastel, The Metropolitan Museum of Art, New York, S.U.A..

Astfel, Monet a dezvoltat un maiestuos proiect ambiental prin elaborarea unei grădini japoneze la Giverny, plantând mii de flori care îi asigurau artistului pe perioada întregului an calendaristic obținerea spectacolului cromatic și structurile naturale indispensabile creativității sale. În aceeași notă, Sam Szafran apelează la același principiu devenind scenograful propriilor spații interioare cum ar fi atelierul sau imprimeria. Deși par a fi niște dispuneri incoerente, ansamblurile sale compoziționale au la bază principii schematice intens elaborate. Atât la Monet cât și la Szafran excesul, împletirea de structuri vegetative și haosul atractiv al configurațiilor scenice sunt trăsături comune, cei doi artiști vizuali căutând frumosul și autenticitatea prin elaborarea de veritabile proiecte ambientale. De asemenea, o notă

³ Oscar-Claude Monet (n. 1840 – d. 1926), pictor francez reprezentant al Impresionismului, dedicat surprinderii efectelor atmosferice din natură prin lucrul în plein-air.

comună este latura perspectivală explorată la maximum de către ambii artiști, elementele compoziționale conducând vederea către un punct focal, Monet punând accent pe redarea adâncimii cu ajutorul efectelor cromatice, pe când Sam Szafran printr-o descriere liniară, uneori spiralată.

Szafran propune privitorului diverse experimente arhitecturale introducând concomitent în același spațiu compozițional mai multe unghiuri perspective, ceea ce provoacă interesante iluzii scenice. Contorsionarea spațiului prin construirea de structuri spiralate este trăsătura dominantă a seriei de lucrări cu tema *scărilor*. Prin studierea contrastelor de lumină și umbră proiectate pe casa scărilor, pictorul formează un joc derutant de vederi instabile, căutând să imprime imaginilor un aspect dinamic de vertij. Astfel de imagini sunt asociate cu spaima suferită de către artist în copilărie, în perioada de continuă fugă din calea naziștilor.

Scările interioare, reprezentate prin dinamica spiralelor care duc privirea către puncte focale de neatins, sunt precum niște trasee elaborate ale timpului fără a avea un început ori un sfârșit. Szafran readuce în memorie prin aceste lucrări amintiri din trecutul său în care persoane dragi au pierit în timpul războiului.

Fig. 4. Sam Szafran (1934 - 2019), „Scara Rue de Seine” (1981), 54 x 35,5 cm, pastel pe hârtie maruflată pe carton, Galeria Jacques Elbaz, Paris, Franța.

Bun desenator și fin observator al detaliilor, Szafran devine un împătimit al tehnicii de pastel, conștientizând avantajele acestui medium de lucru, cum ar fi: execuția spontană ce permite imprimarea trăirilor de moment, crearea facilă a rețelelor de linii ce pot exprima diverse texturi dense care, la rândul lor, pot imita nenumărate tipuri de materialități. Putem observa astfel de exerciții în pastelurile sale cu tema *escalier* unde, pastelul extrasoft, datorită calităților pigmentare, poate fi întins cu ușurință pe suprafața suportului dezvoltând treceri subtile între tonuri și nuanțe, permițând artistului să creeze într-un termen scurt variante ale aceleiași teme, ca în figura 4.

Fig. 5. Fotografie din expoziția **Sam Szafran – Obsesiile unui pictor** (Musee de L`Orangerie, Paris).

Astfel de lucrări produc efecte optice delirante aducând aminte de cadrele scenice din filmele suprarealiste ale lui Alfred Hitchcock precum *Vertigo* ori *Psycho*, care descriu aceleași note de suspans și de mister. Aceste trăsături explorează în principal temerile și iluziile umane.

De altfel, temerile și iluziile personale care l-au urmărit pe Szafran de-a lungul carierei artistice, au stat la baza apariției celor câteva subiecte importante studiate de către pictor, cum ar fi: scările, atelierul sau frunzișul. În majoritatea lucrărilor sale prezența umană are o importanță minoră fiind ascunsă într-o iluzorie postură de siguranță, în spatele arhitecturilor vegetale ori a desişului de forme și linii complexe. De asemenea, pastelul, ca element compozițional în sine, apare deseori în tema interiorului de atelier, Szafran folosindu-se des de ritmicitatea formelor cilindrice ale bastonașelor de pigment uscat (vezi, figura 6). În acest fel iau naștere încadrări suprarealiste ce generează structuri geometrice din cele mai complexe. Inovatoarele scene compoziționale ale lui Szafran demonstrează calități excepționale de rezolvare a spațiului compozițional prin asigurarea principiului de unitate prin diversitate. Având o gândire matematică dominată de principii constructive bine elaborate, artistul desfășoară pe suprafața compozițională scheme de forme infinite care au la bază o coerență unitară. Tot acest proces creativ denotă o muncă de cercetare asiduă, aproape obsesivă, pusă în slujba diversificării modalităților de exprimare plastică.

Fig. 6. Detaliu din lucrarea *Atelierul din strada Crussol*, 1972, pastel pe hârtie.

Un alt subiect dezbătut de către Szafran a fost interiorul imprimeriei Bellini, numele acesta fiind dat propriului atelier de gravură ca un omagiu adus marelui pictor venețian al Renașterii. Fiind și gravor, Szafran înființează acest studio împreună cu doi asociați, pe strada Fauburg-Saint Denis din

Paris. În astfel de lucrări Szafran generează din nou întretăieri și suprapuneri de elemente arhitecturale, cum ar fi seturile de scări și balustrade sau ritmurile plăcilor de litografie, lăsând din loc în loc să se întrevadă în ultim plan culoarea naturală a suportului de lucru, dând în acest fel naștere unor spații de culoare plată cu aspect decorativ (Fig. 7). Artistul propune și în acest caz o abordare perspectivală din cel puțin două puncte de vedere, explorarea formelor reale fiind dominată de aceleași bogate și variate rețele de configurații liniare. Frumusețea imaginii din figura 7 constă în acest algoritm al structurilor ascendente și descendente care produc senzații vizuale abisale, demne de un maestru al geometriilor spațiale.

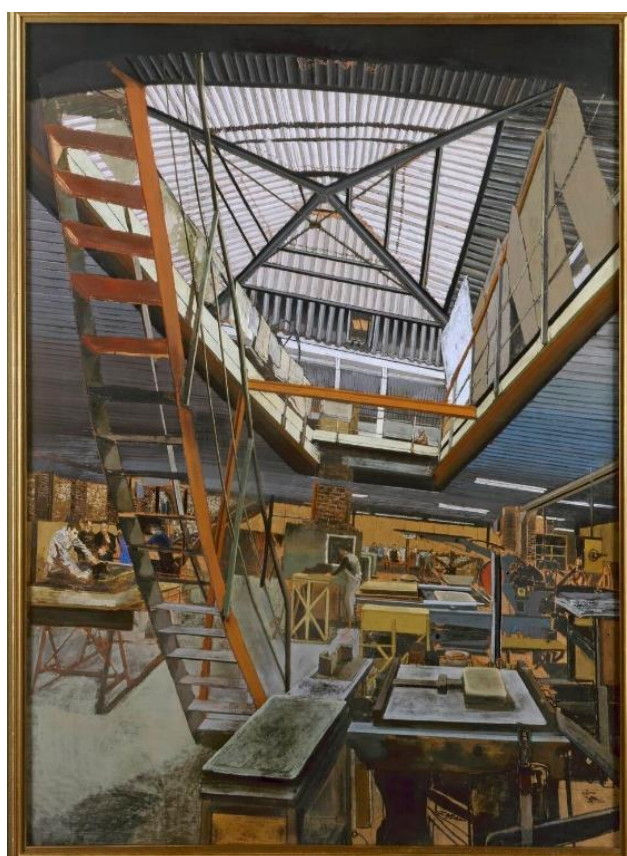

Fig. 7. Sam Szafran (1934 – 2019), *Imprimeria Bellini* (1972), 139 x 100 cm., pastel pe hârtie, colecție particulară.

Această imagine este reprezentativă operelor lui Sam Szafran datorită abundenței detaliilor și diversității perspective care creează un haos controlat. Această *dezordine îmblânzită* indică readucerea în prim plan a

stărilor emoționale din trecutul său îndepărtat, din perioada adolescență, când, fără tatăl pierdut în lagărele naziste, artistul devine un tânăr răzvrătit și un personaj antisocial, insuportabil.

Un alt subiect dezbătut de către Szafran este cea a frunzișurilor și a descrierilor vegetale în care formele frunzelor de ferigă, filodendron sau ficus compun armături arhitecturale monumentale. Astfel de imagini experimentate în tehnica acuarelei cât și în tehnici mixte introduc privitorul într-un labirint vegetativ fragil și luxuriant ce formează șiruri de forme și linii dense, contorsionate precum niște capilare fremătătoare (vezi, figura 8). Prin mixarea pastelului cu acuarela, artistul își diversifică modalitățile de expresie plastică, reușind să imprime un aspect de pulverizare a materiei organice, remodelând-o prin dizolvare și efecte de transparență.

Fig. 8. Sam Szafran (1934 – 2019), *Vegetație în atelier* (1980), acuarelă și pastel pe hârtie, 106,5 x 75 cm., colecție particulară.

Printr-o descriere constantă a plantelor, artistul a realizat mai multe serii de *frunzișuri*, unele monocrome - desenate în pastel și cărbune, altele policrome - descriind în special frunzișuri albastre – cu ajutorul pastelului și a culorilor de apă. Această obsesie față de abundența structurilor vegetale întipărește operelor cu această temă o atmosferă magică aparte, unică, ce creează stări emoționale profunde care iau naștere pe fundalul acestor așa zise *invazii din interior*.

Sam Szafran, trăind izolat, în propriul său atelier, stând departe de societate și de curentele contemporane, își caută echilibrul creativ apelând la excesul ritmurilor de forme și de aliniamente liniare, apelând întotdeauna la explorarea realității din mediul apropiat. Astfel, putem deduce că opera sa reprezintă un cumul de inovatoare scheme arhitecturale ambientale construite pe substratul psihologic al trăirilor personale din trecut.

Fig. 9. Fotografie cu artistul Sam Szafran în interiorul propriului atelier din strada Mallakof, Paris.

Necochetând cu un curent anume, totuși, artistul se menține pe o anume axă a Suprarealismului. Prin acumulările de unghiuri ireale ale obiectelor de interior dar și prin multitudinea de detalii și efecte perspective amănunțite,

autorul introduce de fapt abstractul în concret. Artist cerebral, inteligent dar mai ales inovativ, Sam Szafran aduce în atenția publicului pasiunea sa pentru pentru acest medium uscat de pictură cum e pastelul, punând în valoare câteva dintre calitățile excepționale ale acestuia cum ar fi tactilitatea și exprimarea materialității.

Bibliografie:

1. CĂLINESCU Matei, 2017, *Cinci fețe ale modernității*, Iași, ed. Polirom.
2. CREEVY Bill, 1999, *The Pastel Book, Materials and Techniques for Today`s Artist*, New York, ed. Watson-Guptill Publications.
3. RAȚIU Dan-Eugen, 2012, *Disputa modernism-postmodernism. O introducere în teoriile contemporane asupra artei*, Cluj-Napoca, ed. Eikon.

Albume de artă

1. *Beaux-Arts*, nr. 34, aprilie 1986.
2. *Connaissance des artes – hors-serie*, 2022, ed. SFPA, H.S. no. 998